

A SZLOVÁK LÍRA FEJLŐDÉSE AZ ÁLLAMFORDULATIG

A „DOLCE STIL NUOVO“ felfedezése, ami a tizenharmadik században Dante, Petrarca, Boccaccio korában leválasztotta az olasz nemzeti nyelvet az egységes latin törzsről, a szlovákok nemzeti életében a múlt század negyvenes éveiben következett be, amikor Ludovik Stur vezetésével számos lelkes szlovák hazafi Pozsonyban szakított az addig egységes csehszláv irodalmi nyelv használatával és bámulatraméltó lendülettel a középszlovák nyelvjárást (az északtrencseni, árvái, liptói, zólyomi dialektust) tette meg a szlovákok irodalmi nyelvévé. Stur Németországban tanult Hegel iskolájában s az akkori lelkes német nemzeti léghőben szívta magába a kis nemzetek egyéniségének kifejlesztését propagáló tanokat. A szlovák nemzeti öntudat Halléban született meg, ahol Stur hallotta, hogy az emberi élet színessétele és az egyéniség kifejlesztése érdekében napvilágra kell hozni, ápolni és növelni a legkisebb nemzet belső jellegét is, mert különben elapad a fejlődésthordozó lelkesedés és hiányozni fog a haladást lendítő pátosz.

E romantikus filozófia vezetett a szlovák nyelv és irodalom s vele a szlovák nemzet megteremtéséhez, ugyanúgy és ugyanakkor, mint Spanyolországban a katalán nyelv és nemzet újjászületéséhez. A szlovák öntudat megszületésének tényében egy filozófia nemzetalkotó erejét csodálhatjuk: a szlovák nemzet bölcsője fölött Hegel állt őrt. — Nem Stur kísérlete az első az önálló szlovák nyelv és irodalom kifejlesztésére. A katolikus papok, akik ősidők óta elsősorban gyakorlati szempontból igyekeztek megtalálni a közvetlen nyelvet, amellyel a néphez férközhetnek, a tizennyolcadik század végén a nyugati, a csehhez kissé hasonlító, nagyszombati szlovák nyelvjárást fejlesztették irodalmi nyelvvé. Ez Bemolák Antal (1762—1813) kísérlete volt, s az ő iskolájából kerültek ki az első jelentősebb szlovák írók és költők. (Jan Holy, Jozef Ignác Bajza). Bernolák kísérlete pusztán nyelvi virtuozitás, amelyben az irodalmi akciók még nem haladnak párhuzamosan a nemzeti törekvésekkel s ennél fogva, szuggesztív erő nélkül, korai elszáradásra volt ítélve. Bernolák csak nyelvet teremtett, nem nemzetet, s ha Rudnay Sándor esztergomi érsek (1760—1831), aki Bemolák iskolájának egyik oszlopos tagja volt, híres mondásával („Slavus sum et si in cathedra Petri forem, Slavus erő“) szláv származását és mentalitását hangoztatta, ez még nem volt nemzeti öntudat (mert Rudnay politikailag magyar maradt), legfeljebb annak a jele, hogy a régi Magyarország

legmagasabb közjogi méltóságába eljuthatott olyasvalaki, aki nyíltan hangoztatta szláv származását és támogatta fajtestvérei kulturális mozgalmait.

A szlovák nemzet a szó politikai értelmében később keletkezett. A múlt század negyvenes éveiiig legfeljebb szláv — nem szlovák — faji öntudat létezett, ámbar a nagyszláv eszme is csak a XIX. század elején ébredett. Oroszország nem öntudatosította a szláv egység gondolatát (ez csak később lett politikai célja), amit a lengyelekkel való ellenségeskedése bizonyít. De a délszláv népek szabadságmozgalmi mindenféle ébresztőleg hatottak, ahol szlávok éltek. Érdekes jelenség, hogy a nagy pánszláv hullám keletkezésénél két olyan férfit találunk, aki a szláv népek legkisebbikéhez tartozott, éppen a szlováksághoz. Jóval Sturék megjelenése előtt lépett föl a mosód születésű Jan Kollár (1793—1852) s a gömöri Pavel Jozef Safárik (1795—1861), aki a cseh Jungmannal karöltve hirdette elsőnek a szláv egység tanát, s gyakorlatilag mindenekelőtt a két nyugati szláv törzs, a cseh és a szlovák, nyelvi egységesítésén fáradozott. Kollár Jénában tanult, s abból a német filozófiából, amelyből Stur később az egyes szláv fajok külön-külön nemzeti rendeltetését következtette ki, ő még azt tanulta, — s ebben főleg Herder eszmevilágából merített — hogy a német nemzet egységesítésére irányuló törekvésekkel párhuzamosan törekedni kell a szláv népek egységesítésére is. Kollár nem ismert el külön szlovák nyelvet és csehül írt. Ez a cseh irodalmi nydv hatalmas iramban fejlődött, amióta a szláv törzsek irodalmi (a horvát, a szerb, a szlovén, a rutén, a bolgár) leváltak a szláv bibliafordítások halott nyelvééről. A magasabbrendű cseh idióma ellenére Kollár és Safárik nyelve egyébként tele van szlovák elemekkel és korszakalkotó népdalgyűjteményeikben ugyancsak tiszteletben tartják az eredeti szlovák nyelvjárásokat.

Miért vallott kudarcot Kollár és Safárik törekvése? Miért nem vált egységes nyelvvé a cseh és a szlovák? A XX. század elején föllépő modem szlovák politikai generáció, az úgynevezett „hlaszisták“, sohasem bocsátották meg Sturnak, hogy megakasztotta Kollár és Safárik munkáját és a nyugati szlávokat két nemzetre bontotta, ahelyett, hogy az erős és egységes csehszláv nemzet megszületését elősegítette volna. Fejlődéstörténelmileg a hlaszisták indokolatlan vádat emelnek Stur ellen. A mai Szlovenszko területén sohasem fejlődik ki öntudatos szlávtság, ha Stur és társai nem adnak a kétmillió szláv tömegnek közvetlen nyelvet és közvetlen nemzeti öntudatot. Kollár és Safárik pánszlávizmusa visszhangra találhatott Prága intellektuéllei között, esetleg Bécsben, ha a magyarok ellen szükség volt rá, de az egyszerű szlovák néphez nem juthatott el Kollár Slávy Dcéra-jának értelme, vagy Safárik elvont elmélete a szláv egységről és sok tudományos könyve, amelyek egy részét nem is szláv nyelven írta, hanem németül. A szlovákok nyelvjárásai az évszázados külön fejlődés következtében túlmessze estek már a prágai köznyelvtől s e nyelvi szakadékat lehetetlen volt máról holnapra áthidalni. A szlovák nép szívében idegenül csengett Kollár nyelve, öntudatos intellektuéllek, akik politikai célokat követnek, elszánt erőfeszítéssel esetleg átídomulhattak volna, de a

köznép nemzeti öntudatát akkoriban, a negyvenes években lehetetlen volt az idegen hangzású írásokkal fölbreszteni. Más módszert kellett választani.

Amit Stur adott, élő valóság volt. Föllépésekor a német filozófia tovább fejlődött már: Kollár még csak a nemzeti eszmét, a szabadság, az egység, az erő tanát vette át belőle. Stur már a nemzet kialakításának gyakorlati előfeltételeit: a népi gyökerek kifejlesztését és ápolását, a nép mentalitásához és stílusához való visszatérést tanulta meg belőle. A nép fogalma ekkoriban mindenütt oda került a nemzet fogalma mellé. A Junges Deutschland, Béranger vagy a magyar népies irányzat egyre növekvő tisztelettel kezelte a népies elemeket. A „népdal“ felfedezésének korszaka ez, — nem csoda, ha Stur továbbfejlesztette Kollár tanát s a leggyakorlatibban úgy vélte szolgálni a szláv nemzetek ébredésének ügyét, ha saját környezetének népi elemeit kihámozza, kifejleszti, a szlovák néphez saját nyelvjárásában beszél és nem erőszakol rá magasabbrendű eszmék szolgálatában a nép előtt papirosízűnek látszó stílust. Sturnak a maga szempontjából igaza volt. A nép észrevette, hogy a saját nyelvét kapja vissza irodalmi formában s ez büszkévé tette. Az otthonos nyelv, az ismerős báj szívesen akadt ápolókra, csinosítókra, fejlesztőkre. Lelkesedést szült, megnyerte a népet, megindította a nemzeti kristályosodás folyamatát. Ha nincs Stur, a szlovákok szláv öntudata sohasem fejlődik ki, mert Kollár és Safarik nem tudja megállítani az önkéntelen elnemzetlenítést, amit a szomszédos magyar népi fellendülés hatóereje ekkoriban megindított. Stur ellenfelei szemére vetik a nyelvalkotónak, hogy megbontotta és meggyengítette a csehszlovák egységet, de elfelejtik, hogy Stur nélkül a szlovákság nem válhatott volna öntudatos szláv tényezővé és a németországi szorбок sorsára jut.

Stur volt az első, aki az érzelmes szlovák népet felrázta apátiájából, amikor megszólaltatta népi nyelvét. Sem Bernolák, sem Holy, senki más nem tudta ezt megcselekedni. A csoda megtörtént. Stur, és társai Pozsonyban, ahol az evangélikus líceumban régóta működött egy szláv irodalmi intézet az öreg Palkovics vezetése alatt, a negyvenes évek közepén egyre határozottabb működést fejtettek ki az új irodalmi nyelv érdekében. Az eredmények igazolták az akciót. A nép felfigyelt a pozsonyi Ustav szavára és villámgyorsan, jóformán tíz év alatt kész nyelv, nagy irodalmi mozgalom öntötte el a Kárpátok vidékét. Sturék valóban értették, hogy megnyerjék a tömeget: hamarosan ötszáz népnevelő egyesületet létesítettek, újságokat, iskolákat. Amint a szlovákok hallani kezdték dalaikat, nyomtatásban látták beszédüket, nem érezték többé a beszélt nyelv és a leírt nyelv közötti különbséget, ami eddig nyomasztóan hatott kultúrájukra és szívesen követték nyelvalkotó vezérüket. A Stur-féle mozgalom legnagyobb csodája és egyúttal igazolása a hallatlan gyorsaság, amivel elterjedt. Nyolc év alatt — 1842-től 1850-ig — sziklaszilárd alapokra tett szert és fölényesen visszavert minden kísérletet, amely később létét és érvényességét megtámadta.

A szlovák irodalmi nyelv és irodalom a középszlovák nyelvjárás gazdag és szépséges népdalaiból keletkezett. Ha nincsenek ezek a nép-

dalok, a nyelvi önállósodás folyamata talán sohasem következik be, s a cseh nyelv útja könnyebbé válik Szlovenszón. Az eredet tényéből megérthetjük a szlovák irodalom fejlődésének lírai természetét. Stur a nép bájos és elragadó lírai kincseit állította példának a szlovákok elé, ezeket utánozta költészetében, belőlük vonta le a szlovák nyelv és poétika szabályait, a stílus és a dikció törvényeit. A nehézkes prózát e pazar népdalok ragadták előre. Ők hódítottak, az ő lerögzített és elemzett szépségük nyerte meg egymásután a szlovákokat a nemzeti mozgalomnak. Mindenki utánozni, bővíteni kezdte a dalokat. Belőlük vonult át a szlovák irodalomba a legtöbb motívum, a sok lelkesítő kép és érzelem. A Táttra fensége (a Táttra a szlovák líra legtöbbször szereplő, szinte szimbolikus motívuma maradt máig is), a vizek, a Duna, a Garam, a Vág romantikája és mélabúja, a Rriván, az erdők, a mezők, a bércek, a kunyhók, a népviseletek, az egész szlovák folklór, amely annyira rányomja bélyegét a szlovák líra kezdeteire, s jóformán geográfiai lírává teszi azt. A szerelmi, a vallási, a társadalmi, a városi, a filozófiai motívumok a táji motívumok kísérőjeként lépnek föl és másodlagos jellegűek.

Ha a szlovák népdalokat elemezzük, megértjük, miért volt fejlődéstörténelmi szükségszerűség, hogy új irodalom keletkezett belőlük és miért nem tudta a Kollár—Safarik-féle egységes nyelv meghódítani a szlovákságot. Külön, kész gazdag irodalmi mentalitást tükröznek e dalok, a cseh lényegtől merőben elütő világképet és érzelmvilágot. Aki e dalokat dalolta, nem érthette meg a cseh kultúrracionalizmust. Hiszen a cseh népköltészetet is hatalmas távolság választja el a szlovák népköltészettől, mint Ame Novák új cseh irodalomtörténetében kitűnően megállapítja. „A cseh népdal dűrbán van írva — fejtegeti Arne Novák — s a szláv nyugat szimbóluma, azé a világé, amelyet az egyházi és az osztályküzdelmek termékenyítettek meg. Több benne az értelmi elem, mint a szenvedélyesség. A játék és a tánc iránti előszeretettel jellemzi, a tiszta, a művésziességtől meghatározott tárgyilagosság. A szlovák népdal kifejezetten moll-jellegű, s abból a népből fakad, amely szoros együvértartozását a szlávok keleti világával sohasem tagadta meg. A közvetlen szenvedélyesség és a vad ösztönélet kifejezése váltakozik a szlovák népdalban a pátosszal és a gyerekes naívsággal. Dallamosság párosul benne a recitativál. A vezető helyet az úgynevezett „travnica“-k (fü-dalok) foglalják el a szlovák népköltészetben, ami annak bizonyítéka, hogy szoros és bizalmas viszonyban áll a természettel és kizárólag a természet ölében keletkezhetett.“

A cseh népdal racionalizmusa, amely emlékeztet a XIV. és XV. század francia népköltészetére, a fabliaux-k, a chansonok, a románcok és a rondels-ek világára, a XIX. század elején tovább fejlődött a cseh irodalomban és okos, de gyakran hideg művészté nőtt. Ezzel az irodalommal, főleg a hozzáidomult józan nyelvvel és stílussal, lehetetlen volt a vulkanikus és a rapszódikus népdalokért rajongó szlovák hegylakókat megnyerni. A különbség túl szembeszökő. A XIX. század elején a nyugati szlávoknál is megkezdődött a népköltészet istenítése és gyűjtése, s a két törzs közötti daellentét hamarosan tudatossá vált. Erben, a híres cseh író összegyűjtötte a cseh népdalokat, Kollár és

Safarik a jóval gazdagabb és egyénibb szlovákokat. A szláv egység gondolatának propagátorai a gyűjteménnyel akaratlanul előkészítették Stur útját. A nyelvalkotó megismerte belőle népe fejlett költészetét s a hegeli tanulmányokat összeegyeztetve a nemzetteremtő szándékkal, hamarosan készen állt benne az elhatározás, hogy e népi költészetből fejleszti ki a szlovákok irodalmát és az eredeti népi attitűdön át nyeri meg fáját a nemzeti gondolat számára.

A szlovák népköltészet alig rendelkezett más termékkel, mint líraival. A csehben sokkal nagyobb szerepet játszik az epika. A szlovákban az elbeszélő elemet is átította a líra. A Jánosik-dalok, a török háborúból és a hétéves háborúból maradt balladák, az újabb eredetű katonadalok éppúgy az erdei romantika, a kalandos „šuhaj“-élet, a rablóballadisztika termékei, mind a sok tiszta lírai vers. A szlovák és a cseh népköltészet különbsége a tárggyal való bánásmódban is megnyilvánul, például a szerelmi motívumok alkalmazásában. A cseh szerelmespár enyeleg egymással s nem engedi, hogy az értelem háttérbeszorításával az érzelem és a szenvedély korlát nélkül előtörjön, a szlovák szerelmespár tragikus komolysággal éli át viszonyuk sorsszerűségét, esetleg az elszakadást, az elpusztulást. A cseh népköltészet racionalizmusa máig él a prágai népszínpadon (Voskovec és Werich „Felszabadult színháza“), a szlovák népköltészet érzelmvilága viszont könnyen torkolhatott be az igazi, nemesveretű műlírába. Míg a legtöbb irodalom kezdetei a vallásos, az iskolai, a nemes irodalomba nyúlnak, az irodalmi nyelv forrásai a társaság, a kancelláriák, a városi mesteremberek köznyelvébe, a témakör a népepikába, a mesébe, a satírák argójába vagy nagy mintaképek fordításába, addig a szlovák műirodalom azonnal a népi költészet nyelvénél és motívumainál kezdődik, ami másutt később szokott bekövetkezni. Nem csoda, ha — a legtöbb kis irodalomhoz hasonlóan — a líra válik művészi tengelyévé.

Stur nem volt költő, de iskolája nagy alakjai azok voltak. A lírai jelleg megmaradt a XIX. századon keresztül s ha Sladkovic epikával is foglalkozott és Hviezdosláv, a századforduló legnagyobb szlovák költője, Arany János hatása alatt át-átkalandozott az epikai világba, az irodalom nagyjainak alaptermészete mindvégig lírai maradt. Stur iskolájának költőtagjai, elsősorban Samo Chalupka és Jankó Král, továbbá Jankó Francisci (Rimavsky), Jankó Matuska („Nad Tatrou sa blyska, hromy divo biju . — az egyik szlovák himnusz szerzője), vagy a fiatalabbak, Pavel Dobsinszky, Jan Bottó, Jozef Janco, Mikulás Dohnán, tudatosan ápták a dalszerű lírát és 1898-ig, a politikát előtérbe toló hlaszistiká föllépéséig tényleg a líra állott nemcsak a szlovák irodalom, hanem az egész kulturális élet előtérében. Kivételt egyedül a Bach-korszak sekélyes beszély-költészete alkot.

HÚRBAN 1848-AS politikai akciója hamar elviharzott, s a szlovák faj és nemzeti öntudat hamarosan lehányta magáról az ötvenes évek Bécsből támogatott „staroslovák“ mozgalmát is, amelyben Kollár hatalmi szóval megkísérelte leépíteni a Stur-féle nyelvi önállósodás eredményeit és visszaállítani az egységes csehszlovák nyelvet, s az új

nyelv új irodalma hol lendületesebben, hol lanyhábban fejlődött az új század felé. A szlovák Matica 1876-ban történt feloszlata és a két szlovák gimnázium megszüntetése természetesen nagy csapást mért a szlovák kultúra fejlődésére, de azok a költők, akik fiatalságukban magukba szívták a Matica levegőjét, tovább működtek és munkásságukkal kitöltötték a XIX. század végét. Közülük főleg három nagy irodalmi alak emelkedik ki: Gutí Országh Pál, aki Hviezdosláv néven a szlovákok legklasszikusabb költője lett, Benczúr Mátyás, aki Martin Kukucin néven először emelte a szlovák elbeszélő prózát magas rangra s megvetette a realizmus alapjait, végül Svetozár Miloslav Húrban, a negyvennyolcas vezetőnek fia, aki Vajansky néven mintegy a szlovák nemzet élő lelkiismerete maradt a legsötétebb években, a nagy „nemzeti ébresztő“, aki romantikus és passzív nemzeti felfogásaival mindaddig döntő szerepet játszott a szlovák közéletben, amíg az agresszív és modernül materialista csehpárti hlaszisták meg nem döntötték ideáljait, s a keleti, a romantikus és konzervatív szlávság helyébe Masaryk realista és nyugatbarát haladó eszméit helyezték. Azokat az eszméket, amelyektől Vajansky világlátásában irtózott.

Ebben az időben, a XIX. század utolsó harmadában, a líra korántsem volt már a szlovák irodalom egyetlen formája, de kétségtelenül az volt, amely leginkább tarthatott igényt a művésziesség és az eredeti zamatosság jelzőjére. Tradíciója volt: a népdal önálló formanyelve. Fokozatosan fejlődhetett s egyébként is megfelelt a szlovák temperamentumnak, melyről Hegel alapján már Stur megállapította, hogy nemzeti művészete a dalolás, mind az egyiptomiaké az építkezés, a görögöké a szobrászat, a román népeké a festészet és a germánoké a zene. A többi irodalmi ágban csak kísérletezés folyt. A líra megtalálta az utat a néphez, kifejezte a szlovák életet, lelkesített, híveket toborzott. Tudjuk, hogy a népdal, amiből származott, földrajzi képekkel kevert szerelmi líra volt. A XIX. század második felének szlovák lírájában a szerelmi motívum mellett egyre nagyobb és jellegzetesebb szerepet töltött be a tájrajz. A földrajzi és a természetrajzi képek halmozásából, az idillből, szinte automatikusan forró lokálpatriotizmus fejlődött ki, amely hamarosan tovább emelkedett valódi patriotizmussá s határozott nemzeti költészetté változott. A líra alaphangja ebben az időben a tájrajzból kiinduló nemzeti mélabú: a költő nézi a Kárpátok tájait, a hegyeket, a vizeket, az erdőket, leírja az egyszerű embereket, s szomorúan elmélkedik a szlovák nép sanyarú sorsáról. Az egyik legrégebb szlovák népdalban, a „Nitra miia Nitra, kedy si ty kvitla“ kezdetűben benne van már a századvégi szlovák líra főtematikája. Az epika szintén lírai természetű és a méla nemzetnézés tölti ki, csak éppen a természeti képeket történelmi képek váltják föl. Az epikai főalak a XIX. század derekán Mátyás király, aki igazságos volt a szlovákokhoz, egy-két évtizeddel később, a nemzeti öntudat emelkedésével, Csák Máté, aki hatalmas szlovák birodalom ura volt, végül a forradalmi és az elszakadási érzések kristályosodásakor Jánosik, a szlovák erdők híres gavallérbetörője. A költők e történelmi alakokból ugyanazokat a következtetéseket vonják le, mint a szlovák táj természeti szépségeinek bemutatásából s elegikus hangjuk kicsengése ugyancsak a nemzeti elszomorodás.

Formailag, különösen nyelvileg, a líra és a vele párhuzamosan futó epika egyre határozottabban csiszolja, tisztítja a szlovák nyelvet. Hviezdosláv — Arany János példáján felbuzdulva — öntudatosan növeli a szókincset, keresi az új fordulatokat s a nyelv gazdagságát annyira megnövelte, hogy bonyolult szerkezeteit és keresett szavait a fiatal szlovák generáció ma nehezen érti. A versmértékben a magyar és a cseh formák szolgáltak mintául, de Hviezdosláv igyekezett otthonossá tenni a klasszikus és a nyugati formákat. A legegészségesebb fejlődés azonban itt is az maradt, amely a népdalból indult el és a szlovák népi vers pattogó ritmusait, gyors rímkepeit teszi kiindulópontjává. Stur idejében a szlovák népköltészet formája a négysoros troheuszi vers volt rímmel, vagy főleg asszonánccal, egyszerű szerkezettel és símán folyó előadással. Ez a forma sokáig megmaradt. A külföldi minták közül a cseh, a lengyel és az orosz (kezdetben a cseh Mácha, később a lengyel Mickiewicz, a század végén az orosz Puskin) formanyelve hatott, de Viliam Pauliny-Tóth már Stur korában bevallja, hogy Kazinczy, Kölcsey és később Petőfi ihlették meg költészetét. A magyar hatás végighúzódik a századon s csak az államfordulat után gyengül, ámbar Adyval, Szabó Dezsővel és Kassákkal újabb csúcspontokat ér el a fiataloknál. A XIX. század végének három vezető írója közül leginkább Hviezdosláv tükröz magyar hatást (mint Bújnák Pál könyve kimutatja), míg a realista Martin Kukucin cseh mintaképek után indul, Vajansky pedig csodálatos szívóssággal és vaksággal bemenekül az orosz lélek romantikájába és sztatikái álmvilágába. Kevés közvetlenül új hatás érkezik ekkortájt a szlovák literatúrába, amely alapjában véve ugyanolyan epigón irodalom marad, mint a magyar irodalom nagy része volt a század végén. Petőfieskedés jellemzi szlovák kiadásban, a népiesség erőltetése, a hisztórizmus tobzódása, a formai tradíciókhoz való túlzott ragaszkodás. Nem csoda, ha a század vége felé a harcoss és aktív szlovák ifjúság, amely Masaryk iskolájában tanult, elfordul az egyhangú, elmaradt, csökönyös és passzív irodalomtól és a politikában kezdi megtalálni egyéniségét. Magyarországon az új fordulat végig irodalmi maradt, amint a Nyugat körének művészete bizonyítja. A szlovák nyugatosok, a hlaszisták, talán a kimagasló írói egyéniség híjján, nagyobb mértékben és több hozzáértéssel menekültek a politikába, mint magyar kollégáik.

A régi iskola maradiságát maga Stur határozta meg, amikor annakidején szigorú utasítást adott költőinek, hogy a népdal belső formáit ne bontsák föl. A parancs bizonyos primitívséghez vezetett. Többek között nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az első Stur-iskola legnagyobb lírikusa, Andrej Braxatoris Sládkovic (1820—1872) nem futhatta ki igazi lírai formáját. Hviezdosláv kora végre szakított a forma zártságának sturi előítéleteivel és kiszélesítette a vers külső-belső skáláját, körülbelül olymódon, ahogy Petőfi és Arany tették a népies motívumokkal. Hviezdoslávék hatalmas fejlődést jelentettek, de elkéstek és irányzatuk régen nem felelt meg többé a kor követelményeinek. A kilencvenes és a kilencszázas években a szlovák líra megrekedt azokban az iskolákban, amelyek más nemzetek költészetében az ötvenes-hetvenes években virágoztak. „Amíg odakint a pozi-

tivizmus, a materializmus rendszerei, az anarchia és a forradalmiság viaskodtak egymással, nálunk Hviezdosláv zsoldárokat ír és Vajansky Herodes történetét—állapítja meg egy fiatal szlovák esztétikus. A líra bármily lelkesedést és nemzeti öntudatot teremtett, bármily szép fejlődést futott be az élő és a halott szláv nyelv küzdelmeitől Sládkovicon át Hviezdoslávig, a századfordulókör elvesztette kapcsolatát a koral, régi formákba merevedett, sablonná vált és kihűlt.

Ekkor tört be a szlovák literatúrába Iván Kraskó „új idők új dalaival“.

IGAZI NEVE BOTTÓ JÁNOS és Gömör megyében született 1876-ban. A háború előtt mérnök, a háború után agrárpárti képviselő. Különös benne, hogy csak a háború előtt írt, a háború után elhallgatott. összesen két kötete jelent meg (1909-ben és 1912-ben), együtt talán harminc-negyven verse. De ennyi elég volt a szlovák líra megreformálására, fölszabadítására és európai rangra emelésére.

Kraskónál legelőször az tűnik föl, hogy motívumai merőben különböznek az addigiaktól. A szomorú szlovák sors mint motívum nem tűnik el költészetéből („Jehova“, „Rabszolgák“), de másodlagos szerepet játszik s a vezető helyet elfoglalja a személyes élmény: a szerelem, a byroni meghasonlott lélek vívódása, a „fin de siècle“ hangulata, az elfinomodás, az egyéni impressziók mindenekelőhelyezése. Első verskötetének címe „Nox et solitudo“, ami körülbelül kifejezi művészetének alaphangját. A francia szimbolisták és a dekadensek hatottak rá, elsősorban Antonin Sova cseh költőn keresztül, aki ebben az időben a csehek kissé idillikus „poète maudit“-ja volt. Amikor Kraskó 1905 körül Jan Cigan néven megjelent a vidékies és maradi szlovák folyóiratokban, az új hang alapos megütközést keltett a hivatalos „nemzeti ébresztés“ irodalmában. Kraskó az első antipolitikus költő, impresszionista, aki nem törődik elsősorban a közösgel, csak önmagával s ezenfelül szavai és képei új csoportosításával. A geográfiai jelleg eltűnik verseiből. A Tatra, a Vág, a szlovák paraszt, az erdők, a szlovák lélek couleur localja, Jánoáik és Csák Máté birodalma elködösül, elveszti pozitív formáit és lassan-lassan szinte apokaliptikus földöntúli kontúrokat kap. Kraskó hirtelen lüa sugaráról, vörös fákról, sápadt szerelemről kezd beszélni, s verseibe bevonul az impresszionizmus tdjes apparátusa. Részben tényleg nyugati hatás alatt dalol a költő, részben azért, mert differendált finom lelke kizárólag az újszerű formában találja meg kifejezési lehetőségét.

A népdalszerűség, a komplikálatlan forma, eltűnik művészetéből. Kraskó is ír dalokat, de ha például összehasonlítjuk „Dal“ című versét akár Hviezdosláv dalaival, szemünkbe ötlük a váratlan és ugrásszerű fejlődés, amely az előző kortól elválasztja. A petőfieskedő líra után szinte átmenet nélkül megjelenik a verlainei líra, csak a demonizmus és a szatanizmus hiányzik belőle. Kraskó finomsága ellenére alapján véve egészséges jelenség marad, csak a személyes ételle szemben megnyilvánuló pesszimizmusa óriási. Kraskó szerepe a szlovák lírában hasonlít Szinyei Merse Pál szerepéhez a magyar festészetben. Kraskó ugyanúgy önkéntelenül átélte a modem vívódások eredményét, mint

a magyar festő önkéntelenül átélte és megcsinálta ugyanazt, amit a francia művészek évtizedes küzdelemmel önmagukból kitermeltek. Kraskó modern költő, nem azért, mert a modernnek hatása alatt állt, hanem, mert lelki szerkezete kizárólag az újszerű köntösben jelenhetett meg. Nyelvüeg határtalan a fejlődés verseiben. Merész szimbólumokat, bonyolult szófüzéseket, divatos idegen szavakat hozott, attitűdje stílusában is a huszadik század fáradt és elfinomult intellektüelljének formája, szemben például Hviezdoslával, aki a XIX. század kontemplatív tudósköltőjének típusát testesítette meg.

Nem csoda, ha e finom nyugati lélek nem sok megértésre talált Turócszentmártonban. A régi gárda, elsősorban Vajansky, aki előszót írt Kraskó első kötetéhez, érezte, hogy a szlovák nyelv óriási arányú gazdagodását jelenti a különös új stílus s ezért mint nagy nyereséget üdvözölte a költőt, de belső viszonya a sturi és a hviezdoslái tradíciókba ágyazott patrióta szlovák középosztálynak nem lehetett az új jelenséghez. A versek feltűnést keltettek, de nem hatottak s ezen a téren az egyébként párhuzamos fejlődés merőben elűt a magyar viszonyoktól. Sem harc, — mint Budapesten a nyugatosok körül — sem lelkesedés nem támadt nyomában. Egyedül csengő idegen hangnak bizonyult a nyugati finomság és dekadencia megszólaltatójának költészete a szlovák irodalomban jóval a háború utáni időkhöz. Csak amikor a legfiatalabb nemzedék össze tudta egyeztetni Kraskó impreszionista élményköltészetét, s különösen verseinek nyelvi csodatételeit a kifejlesztett és kifinomodott tradíciókkal, amikor a szabályos fejlődés végre bekapcsolódhatott Kraskó szlovák viszonylatban korai oeuvre-jébe, akkor kezdett hatni az időközben elhallgatott költő, akkor állapította meg róla az ifjúság, hogy a modern szlovák líra megteremtője és világító fárosza, aki új útra vezette az egy helyben topogó szlovák költészetet.

KRASKÓ DEKADENS HANGJA nem gyakorolhatott hatást a háború előtti szlovák közéletre, mert zárkózott finomsága ellentétben állt a fellendülés, az optimizmus és az erőkítérés küszöbön álló korszakával. A fáradt és nem a honalapító korok hangja volt, meg kellett várni, amíg elérkezik ideje. — A kilencszázas évek kezdete óta az álmatagon daloló szlovák nép — Vajansky népe — letért az irodalom passzív vonaláról. A nemzeti mélabú siránkozása megszűnt közöttük, s a feltörekvő fiatal nemzedék cseh hatás alatt reális politikai munkába fogott. A fiatalok a kultúrát másként értelmezték, mint az öreg turócszentmártoniak. Nem elsősorban művészetet, magasrangú kivirágzást láttak benne, hanem népnevelést, demokráciát, politikai öntudatot, civilizációt, haladást. Masaryk befolyása egyre számottevőbb lett a Kárpátok vidékén. A magyarok nem sokat tudtak a szlovákok között bekövetkezett fordulatról. Míg Budapesten az új idők tényleg csak új dalokban jelentkeztek, a Nyugat iskolája művészet maradt, s legfeljebb politikai dilettantizmusba kalandozott át néha, a realitások teljes félreismerésével, a szervező erő hiányával, addig a szlovák modernnek hordták a „realista“ megjelölést és újszerűségük elsősorban tetteikben nyilvánult meg. Az előbbi fejtegetések folyamán többször

emlegetett szlovák Nyugat: a „Hlas“ (a „Hang“) című folyóirat végig kultúrpolitikai szemle maradt. Egyelőre mellékes dekorációnak tekintette a művészetet és kulturális feladatának nem a szép versek írását, hanem a nép megnevelését, felvilágosítását és a haladás szellemének elterjesztését tartotta. Az 1848-as Hurbán-féle fölkelés és a turóc-szentmártoniak 1862-es memoranduma óta most történt először, hogy a szlovák közélet előterében nem irodalmi, hanem másfajta kulturális mozgalom állt. Reális és okos intellektüel generáció csoportosult az indulás köré. Az eredmény nem maradhatott el.

1898-ban alapította Blahó Pál a Hlas című folyóiratot Szokolcán, de a lap rövid idő múlva Rózsahegyre költözött, ahol Srobár Vavró szerkesztette. A lap akciója kezdettől fogva Masaryk realizmusának jegyében állt, amely ebben az időben hódította meg a cseh fiatalságot. Főcélja az intelligens szlovák középosztály megteremtése volt. Olcsó könyveket adott ki, kiépítette a szövetkezeti rendszert, antialkoholista egyesületeket szervezett, amiből látni, hogy nem az irodalom állt működése középpontjában. Amikor a folyóirat megszűnt, 1907-ben ugyanez a szlovák intellektüel csoport a „Slovensky Obzor“-t adta ki, majd 1909-ben a Prúdy-t. A lapok szerkesztői és munkatársai között megtaláljuk mindazokat, akik az államfordulat után szerepet játszottak Csehszlovákia centralista szlovák politikájában. Ott volt Srobár Vavró, Blahó Pál, Stefanek Antal, Ruman József, Hodzsa Milán, Houdek Fedor, Hrusovsky Igor, Dérer Iván, Slávik György, Pavlu Bohdan, Bújnák Pál, Markovics Iván és sok más „realista“. A mozgalom gyakorlati emberekké váltak, politikusokká, — még azok is, akik mint költők és esztétikusok kezdték pályafutásukat (Szlávik).

Így történt, hogy az 1910-es évek fontos fordulatot jelentettek a szlovák életben. Az álmodozókat felváltották a realisták. A lírai jelleg, amely Stur óta vörös fonálként futott végig a kultúrán, eltűnt, vagy háttérbe szorult. Az egyetlen modern költő, Kraskó Iván, lényegesebb hatás nélkül dalolt s elhallgatott, amint a tettek kezdtek beszélni. Véget ért a kor, amelyben a lírai költemény végezte el a nemzetfelrázás, a lelkesítés munkáját s a népdal, vagy a történelmi alakok szeretete változtatta patriótákká a szlovákokat. Az iskolamesterek ideje jött el, — alapjában véve Vajansky is annak számíthat már. A régibb költők szintén elfordultak a lírától, mint Hviezdosláv vagy Kukucin s az epikát vagy a realiztikus novellát művelték. A szlovák irodalomban a háborúelőtti tíz-tizenöt év jelentette — Kraskó ellenére — a legantilirikusabb korszakot. Meg kellett várni, amíg a realisták elvégzik gyakorlati feladatukat, meg kellett várni, amíg a nagy átalakulás megtörténik, hogy a szlovák nép művészeti alaptermészete, a líraiasság, ismét előtörhessen. A megváltozott környezetben, a felismerhetlenségig módosult eszközökkel, más céllal, más jelleggel, a nemzeti népdal-líráról áttérve az egyénies vagy a szociális lírára, a háború után tényleg elkövetkezett a korszak, amelyben a szlovák líra megkezdhetette új fejlődését.

SVATKÓ PÁL